

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΑ'.

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἑτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 82.

19 Ἰουλίου 1887

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον).

Ἀλλὰ πῶς ἔθαπτον οἱ Ἕλληνες; καὶ πρῶτον ἔθαπτον ἢ ἔκαιον τοὺς νεκροὺς των;

Εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἡ ἐνταφίσις εἶναι ἀρχαιοτέρα τῆς καύσεως, τοῦτο δέ, φαίνεται, συνέβη καὶ ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους τάφους τῶν Κυκλάδων οἱ νεκροὶ δὲν εἶναι κεκαυμένοι· περὶ τῶν ἐπίσης παναρχαίων τάφων τῶν Μυκηνῶν τὸ πρᾶγμα μένει ἀμφίβολον. Ὁ Σλειμάν διατείνεται, ὅτι παρατήρησεν ἔχνη καύσεως, ἄλλοι τὸ ἀρνοῦνται, εἰς δὲ τελευταῖον ἀρχαιολόγος διατείνεται, ὅτι τὰ πτώματα ἦσαν βαλσαμωμένα. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἂν ἔχῃ δίκαιον ὁ Σλειμάν, ὅστις ἦτο παρὼν ὅταν ἡνοίχθησαν οἱ τάφοι, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ καῦσις ἐν τοῖς τάφοις τῶν Μυκηνῶν ἦτο ἡμιτελής, δὲν ἦτο δηλαδὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ μεταβάλλῃ τὰς σάρκας καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ὀστέων εἰς τέφραν. Βραδύτερον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου ἔκαιον τοὺς νεκροὺς ἐντελῶς καὶ συνέλεγον τὰ λευκὰ ὀστᾶ εἰς ἓν ἄγγειον. Ὁ Ὀμηρὸς μάλιστα ἀναφέρει μόνον καῦσιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνταφίσιν τῶν πτωμάτων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἡ ἐνταφίσις δὲν συνειθίζετο, ἂν καὶ πιθανὸν νὰ ἦτο σπανιωτέρα· ἔπειτα ὁ Ὀμηρὸς περιγράφει μάχας, καθ' ἃς πολλοὶ ἐπιπτον ἐκατέρωθεν, εἰς τοιαύτας δὲ περιπτώσεις καὶ ἕνεκα λόγων ὑγείας θὰ προετιμᾶτο ἡ καῦσις ὡς ταχύτερα καὶ εὐκολωτέρα. Ἀλλως οἱ πρὸ τοῦ Ἰλίου μαχόμενοι Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ καίωσι τοὺς νεκροὺς των καὶ διὰ νὰ δύνανται νὰ μεταφέρωσι τὰ ὀστᾶ αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰ θάψωσιν ἐκεῖ. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τῶν συμμάχων τῶν Τρώων. Καθ' ὅλην δὲ τὴν μετὰ τὸν Ὀμηρον περίοδον ἦσαν ἐν χρήσει καὶ οἱ δύο τρόποι ταφῆς, συνηθεστέρα ὅμως πάντοτε ἡ ἐνταφίσις. Διότι πλὴν ἄλλων λόγων, οἵτινες πιθανὸν νὰ συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτῆς, ἦτο καὶ ὁ τῆς δαπάνης· εἰς μέρη μάλιστα πυκνῶς κατοικημένα καὶ καλῶς καλλιεργούμενα ἡ ξυλεία δὲν ἦτο πολὺ εὐθνή, ὥστε οἱ πενέστεροι τοῦλάχιστον θ' ἀπέφευγον τὴν καῦσιν καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ σήμερον ἐν τῶν ἐμποδίων, καθ' ὧν προσκόπτει ἐν Εὐρώπῃ ἡ διάδοσις τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, εἶναι καὶ τὸ δαπανηρὸν αὐτῆς. Καὶ ὅμως σήμερον διὰ τὰς μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης αὕτη εἶναι ἀναγκασιότατη· διότι οἱ νεκροὶ μὲ τὰ ἀπέραντα καὶ καθ' ἐκάστην αὐξοῦντα νεκροταφεῖά των στενοχωροῦσι τοὺς ζῶντας πολυτρόπως. Πλὴν τῶν λόγων τῆς δαπάνης οὐδεὶς ἄλλος ἐβίαζεν, ὡς φαίνεται, τοὺς ἀρχαίους νὰ προτιμῶσι τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον τῆς ταφῆς· ἕκαστος θὰ ἐξέλεγεν ὅντινα ἤθελε. Μόνον διὰ τοὺς ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντας, ὧν οἱ φίλοι ἤθελον νὰ μεταφέρωσι τὰ ὀστᾶ εἰς τὴν πατρίδα, ἡ καῦσις θὰ ἦτο τὸ συνηθέστατον μέσον, ὅχι ὅμως καὶ τὸ μόνον, διότι καὶ ἡ βαλσαμωσις δὲν ἦτο ἄγνωστος.

Ἐνεκα δὲ τοῦ τοιούτου ἢ τοιούτου τρόπου ταφῆς διαφέρουσι καὶ οἱ τάφοι ἀλλήλων· ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα αἵτια, π. χ. ἡ διαφορὰ τῶν περιουσιῶν, τοπικὰ ἔθιμα, αἱ διαφοραὶ τοῦ ἔδαφους κ.τ.λ. συνέτειναν εἰς τοῦτο· πρὸ πάντων ὅμως καὶ κατ' ἐξοχὴν διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὰς διαφοροὺς ἐποχάς, διότι ἐκάστη ἐποχὴ ἔχει καὶ ἴδιον σχῆμα τάφων.

Οἱ τῶν Κυκλάδων, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσι σήμερον καὶ οἱ ἀρχαιότατοι τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρεθέντων, εἶναι τὸ πλεῖστον τετράπλευροι καὶ ἔχουσι μῆκος μόλις ἐνὸς μέτρου, διότι, ὡς εἵπομεν ἤδη, ἐν αὐτοῖς οἱ νεκροὶ ἐκάθηντο, δὲν ἔκειντο ἐκτάδην. Οἱ τάφοι αὐτοὶ δὲν εἶναι βαθεῖς, σχηματίζονται δ' ἐκ τεσσάρων πλακῶν ἀποτελουσῶν τὰς τέσσαρας πλευράς καὶ δύο ἄλλων, ὧν ἡ μία χρησιμεύει ὡς κάλυμμα καὶ ἡ ἑτέρα ὡς στῶσις τοῦ ἔδαφους. Πολὺ συχνὰ ὁμως, ὅταν τὸ ἔδαφος ἦναι στερεὸν καὶ βραχώδες, λείπουσιν αἱ περισσότεραι πλάκες, μένει δὲ μόνον ἡ τὸ κάλυμμα ἀποτελοῦσα ἢ καὶ ἄλλη μία διὰ μίαν τῶν πλευρῶν. Ἡ ὅλη λοιπὸν κατασκευὴ τῶν τάφων τούτων εἶναι ἀπλουστάτη καὶ πτωχικὴ, καὶ ὁ λαὸς, ὅστις ἐτάφη ἐν αὐτοῖς, πρέπει νὰ ἦτο λίαν πτωχὸς καὶ νὰ εὐρίσκετο εἰς πολὺ ταπεινὴν βαθμίδαν τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι ἐν τοῖς τάφοις αὐτοῖς εὐρίσκονται συνήθως μόνον ἄγγεῖα πῆλινα ἢ λίθινα, εἰδώλια λίθινα μιάς γυναικείας θεότητος ἀτεχνότατα καὶ αἰχμαῖ

βελών και ὁμοία ἀντικείμενα ἐκ λίθου ὀψιδίου. Τὰ μέταλλα ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ θὰ ἦσαν σπανιώτατα, διότι μόνον κοσμήματα τινὰ γυναικεῖα εὐρίσκονται ἐκ χαλκοῦ ἢ βέλη και μαχαίριδια, ὁ δὲ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσὸς μόλις παρουσιάζονται πού καὶ που ἐν εἴδει κοσμημάτων, δακτυλίων, κ.τ.λ. Ἀνάλογος ὅμως πρὸς τὴν πενιχρότητα τῶν τάφων τούτων, ἐξ ἧς μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐμοίαν πενιχρότητα τῶν μέσων τοῦ τότε βίου, εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιότης αὐτῶν. Διότι οὐχὶ μὲν πάντες, τινὲς ὅμως τῶν τάφων τῶν Κυκλάδων πρέπει νὰ φθάνωσι μέχρι τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν πρὸ Χριστοῦ. Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ τέχναι ἐν Ἑλλάδι ἦσαν ἀκόμη ἐντελῶς ἐν τῷ σπαργάνοις, τὸ δὲ ἐμπόριον λίαν περιορισμένον, ὥστε πολὺ δύσκολον ἦτο νὰ προμηθευθῶσιν ἐξωθεν μέταλλα.

Ἀπὸ τῶν ἀπλῶν καὶ πτωχῶν τούτων τάφων μεταβαίνομεν εἰς τοὺς τῆς ἀμέσως ἐπομένης ἐποχῆς, τῆς λεγομένης Μυκηναίας, χαρακτηριζομένης δὲ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάσας τὰς ἀρχαιότερας καὶ ὑστερωτέρας αὐτῆς διὰ πλούτου σχεδὸν μυθικοῦ καὶ πολυτελείας ὄντως ἀσιατικῆς. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς νησιωτικῆς εἰς τὴν μυκηναίαν ἐποχὴν, μετάβασις ἀπὸ ἄκρας πτωχείας μετάλλων εἰς μεγάλην ἀφθονίαν τοιούτων καὶ μάλιστα τῶν πολυτιμοτάτων, χρυσοῦ δηλαδὴ καὶ ἀργύρου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπότομος, ἐξηγεῖται δὲ μόνον ἐν μέρει ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν μὲν ταῖς νήσοις ἔχομεν προφανῶς τάφους ἰδιωτικούς, ἐν ᾧ οἱ πλουσιώτεροι καὶ πολυτελέστεροι τῆς μυκηναίας ἐποχῆς εἶναι ἀναμφιβόλως βασιλικοί. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ζήτημα μένει ἀκόμη λίαν σκοτεινόν· πόσος χρόνος ἐμεσολάβησε μετὰ τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων τάφων μένει ἄγνωστον. Ἄγνωστον ἐπίσης εἶναι, ἂν οἱ νησιῶται ἐκεῖνοι ἦσαν ἑλληνικός, καρικὸς ἢ ἄλλος τις λαός, καὶ ἂν εἶχον συγγένειάν τινα πρὸς τοὺς παναρχαίους κατοίκους τῶν Μυκηνῶν. Ἀλλὰ τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ συζητηθῶσιν ἐνταῦθα· ἀρκεῖ ὅτι ὑπεδείξαμεν τὴν διαφορὰν μετὰ τῶν δύο ἐποχῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἥτις διαφορὰ προδίδει καὶ ἱδίον πολιτισμὸν παρ' ἐκατέρῃ τῶν λαῶν· διότι οἱ τῆς μυκηναίας ἐποχῆς ἄνθρωποι διὰ νὰ προμηθευθῶσιν ὅλα ἐκεῖνα τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐναπέθηκαν εἰς τοὺς τάφους των, ἢ τὰς πρώτας ὕλας δι' αὐτά, πρέπει νὰ εἶχον συγκοινωνίαν καὶ ἐμπόριον μετὰ τῆς Ἀσίας τοῦλάχιστον, ἂν μὴ καὶ μετὰ τῆς Αἰγύπτου, πρέπει παρ' αὐτοῖς ἐν τῇ πατρίδι των αἱ τέχναι νὰ ἦσαν ὅπως οὖν ἀνεπτυγμέναι, αἱ δὲ κοινωνίαι των νὰ εἶχον ἀνάγκας πλείονας καὶ ποικιλωτέρας τῶν ἀπλοῶν νησιωτῶν· πρέπει

ὅμως πρὸ παντὸς νὰ ὑπῆρχεν ἐν τῷ τόπῳ εὐπορία μεγαλειτέρα, μάλιστα γένη τινὰ ἡγεμονικὰ νὰ ἦσαν πλουσιώτατα.

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐρχόμεθα εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἵτινες εἶναι δύο εἰδῶν· πρῶτον λάκκοι ἀπλοῖ τετράπλευροι ἐσκαμμένοι εἰς τὸ ἔδαφος καὶ δευτέρον τάφοι θολωτοί. Τοῦ πρώτου εἶδους εἶναι οἱ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν ὑπὸ τοῦ Σλειαμαν ἀνακαλυφθέντες, οἵτινες περιεῖχον τὰ πολλὰ χρυσὰ ἀντικείμενα· δὲν διαφέρουσι δ' αὐτοὶ μήτε τῶν ὀλίγων ἀνωτέρω περιγραφέντων νησιωτικῶν μήτε τῶν συνήθων σημερινῶν, εἰμὴ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάθος· ὁ μέγιστος αὐτῶν ἔχει μήκος 7,20 μ. πλάτος 5,55 καὶ βάθος 3 μέτρων· ὑπῆρχον δ' ἐν αὐτῷ τεθαμμένοι πέντε νεκροί. Περιεργότεροι ὅμως εἶναι οἱ τοῦ δευτέρου εἶδους, οἱ θολωτοί. Αὐτοὶ κεῖνται πάντοτε ἐπὶ τῆς κλιτύος ἢ τῶν ῥιζωμάτων ὑψωμάτος τινος φυσικοῦ καὶ ἔχουσιν ἐσωθεν μὲν τὸ σχῆμα κυψέλης, ἐξωθεν δὲ τὴν μορφήν τύμβου ταπεινοῦ, ἂν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ὕψος των εἶναι συνήθως μέγα. Ἡ ἀντίφασις τοῦ ἐσωτερικοῦ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ὕψος προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι ἐσκαμμένοι κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ ἐδάφει, διὰ τοῦτο δὲ εἰσέρχεται τις ἢ μᾶλλον καταβαίνει εἰς αὐτοὺς διὰ δρόμου ἐπίσης ἐσκαμμένου ἐν τῷ ἐδάφει. Τοιοῦτοι τάφοι εὐρέθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε ἐν Μυκῆναις, Ναυπλίῳ, Μενιδίῳ, Σπάτῃ, Ἐλευσίνι, ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας, ἐσχάτως δὲ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ παρὰ τὸν Βόλον. Ἐκ τούτων τινὲς εἶναι μόνον ἐσκαμμένοι ἐν τῷ φυσικῷ βράχῳ, οἱ πλεῖστοι ὅμως καὶ ἐκτισμένοι διὰ λίθων· δύο μάλιστα, οἱ λεγόμενοι θησαυροὶ ὁ μὲν τοῦ Ἀτρέως ἐν Μυκῆναις, ὁ δὲ τοῦ Μινύου ἐν Ὀρχομενῷ, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τε τὸ ὕλικόν καὶ τὴν τέχνην των. Ὁ τοῦ Μινύου εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ μαρμάρου ἐπιτοπίου λαμπρῶς ἐξεργασμένου, ὁ δ' ἕτερος, ὅστις καὶ διατηρεῖται ἄριστα, κινεῖ τὸν θαυμασμὸν καὶ διὰ τὴν τελειότητα τῆς οἰκοδομῆς καὶ διὰ τὰς διαστάσεις τινῶν ἐκ τῶν λίθων του. Τὸ ὑπέρθυρον π.χ. ἀποτελοῦσι δύο κολοσσιᾶσι λίθοι, ὧν ὁ ἕτερος μόνος ἔχει βάρος ὑπὲρ τὰ 90 χιλιάδας ὀκάδας. Ἐνῷ ὅμως οἱ τάφοι οὗτοι διαφέρουσιν οὕτω κατὰ τὴν κατασκευὴν ἀπὸ τῶν τοῦ πρώτου εἶδους μυκηναίων τάφων, τὰ ἐν αὐτοῖς εὐρεθέντα ἀντικείμενα οὐδόλως δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἐξ ἐκείνων. Οἱ θολωτοὶ εἶναι οἰκοδομήματα δαπανηρά, ἐνίοτε, ὡς εἵπομεν, πολυτελέστατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα· οἱ ἄλλοι τάφοι, οἱ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν ἀνακαλυφθέντες, εἶναι ἀπλοὶ λάκκοι τετράπλευροι μεγάλοι καὶ βαθεῖς ἐσκαμμένοι ἐν τῷ φυσικῷ ἐδάφει. Ἐν αὐτοῖς ὅμως εὐρέθησαν οἱ μεγάλοι

ἐκείνοι θησαυροί, οἱ πληροῦντες τὴν ἐν τῷ Πολυτεχνεῖ Μυκηναίαν λεγομένην αἶθουσαν. Ἀπεικοντίας ἐν τοῖς θολωτοῖς τὰ εὐρήματα εἶναι ὀλίγα καὶ οὐχὶ μεγάλης ἀξίας. Ἀληθές μὲν εἶναι, ὅτι οἱ δύο σπουδαιότατοι θολωτοὶ τάφοι, ὁ τοῦ Ἀτρείως ἐν Μυκῆναις καὶ ὁ τοῦ Μινύου ἐν Ὀρχομενῷ, ἐσυλήθησαν εἰς πολὺ ἀρχαίους ἤδη χρόνους, ὥστε ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν τί περιεῖχον· κατὰ τὰς ἡμέρας ὅμως ἡμῶν ἠνοιχθήσαν ὅμοιοι τάφοι, βεβαίως ἀσύλητοι, ὁ τοῦ Μενιδίου ἐν Ἀττικῇ καὶ μόλις πρό τινων μηνῶν ὁ τοῦ Διμηνίου παρὰ τὸν Βόλον· καὶ τὰ περιεχόμενα αὐτῶν ἦσαν ἀσυγκρίτως κατώτερα τῶν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν προερχομένων. Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν θὰ ἐνθυμῶνται βεβαίως ἀκόμη τὰς ἐν ταῖς ἐφημερίσι περιγραφὰς τῶν ἐν Διμηνίῳ εὐρημάτων· εἰς μόνος, νομίζω, δακτύλιος, μικρὰ τινα χρυσᾶ κοσμήματα, ὅμοιον ἐξ ὑελώδους τινὸς μάζης, τεμάχια ἀντικειμένων ἐξ ἐλέφαντος, καὶ ἄγγεῖα συντετριμμένα. Ἄς συγκρίνῃ τις ταῦτα πρὸς ὅσα ὁ Σλειῖμαν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία ἐν Μυκῆναις ἀνεκάλυψαν καὶ θὰ ἴδῃ ὅτι εἶναι εὐτελῆ ἀπέναντι ἐκείνων· καὶ ὅμως ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Σλειῖμαν ἀνοιχθέντες τάφοι εἶναι ἀπλούστατοι λάκκοι, ἐν ᾧ οἱ θολωτοὶ εἶναι σπουδαῖα εἰς τὸ εἶδός των κτίρια. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη μεταξὺ τάφου καὶ περιεχομένου προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι οἱ θολωτοὶ εἶναι νεώτεροι τῶν ἄλλων, ἀνήκουσι δὲ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν, ὡς φαίνεται, δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ἀναγκαῖον νὰ συμπεριλάβῃ ὁ νεκρὸς ὅσον ἠδύνατο πλείονα καὶ πολυτιμότερα πράγματα, διὰ νὰ ἦναι ἰσχυρὸς καὶ ἐν τῷ Ἀδῇ καὶ διὰ νὰ μὴ στερῇται μηδενὸς ἐκεῖ. Δὲν πρέπει, ἐννοεῖται, νὰ λησμονώμεν, ὅτι πιθανόν οἱ τοὺς τάφους τοῦ Μενιδίου καὶ τοῦ Διμηνίου κατασκευάσαντες ἐν γένει νὰ μὴ ἦσαν τόσον πλούσιοι, ὅσον οἱ ἐν τοῖς τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν ταφέντες· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων μένει· διότι ὅπλα π. χ. δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ εἶχον καὶ οἱ τοὺς θολωτοὺς καταλιπόντες, καὶ ὅμως οὐδὲ ἐν τοιοῦτο εὐρέθῃ μέχρι τοῦδε ἐν αὐτοῖς, ἐν ᾧ ἐν τοῖς τοῦ ἄλλου εἶδους εὐρέθησαν πλεῖστα. Τοῦτο δὲ σημαίνει, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀληθῆ πρόοδον ἐν ταῖς περὶ μελλούσης ζωῆς ιδέαις.

Ἡ κατασκευὴ τῶν θολωτῶν τάφων ὁμοιάζει, ὡς φαίνεται, μὲ τὴν θόλον, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ ἣτις ἐρησιέμευεν ὡς ἀποθήκη· Ὁ προορισμὸς τῆς οὔτος τοῦ ν' ἀποτελῇ μέρος τῆς κατοικίας, πρέπει νὰ ἦναι καὶ ὁ ἀρχαιότερος. Διότι ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐνδείξεις καὶ ἀναλογίαι παρὰ διαφόρους λαοὺς, ὅτι οἱ τάφοι κατασκευάζοντο πολυτάκως ὅμοιοι ταῖς κατοικίαις, οὐχὶ ὅμως ὅτι καὶ τὸ ἐναντίον συνέβαιεν, ὅτι δηλαδὴ ἠδύνατο

οἱ τάφοι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὴν οἰκοδομὴν οἰκιῶν· τοῦτο ἄλλως τε εἶναι καὶ τὸ φυσικόν καὶ ἐξηγεῖται εὐκόλως ἐξ ὧν ἀνωτέρω εἵπομεν, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι ἄνθρωποι δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῶσι τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν πολὺ διάφορον τῆς παρούσης ζωῆς· κατὰ συνέπειαν κατασκεύαζον καὶ τοὺς τάφους τῶν πολλὰκις ὡς μικρὰς κατοικίας. Εἶναι λοιπὸν λίαν πιθανόν, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες κατῴκουν ἐν καλύβαις, ὁμοίαις τοῖς θολωτοῖς τάφοις, καλύβαις, αἵτινες βεβαίως δὲν εἶχον οὔτε τὴν στερεότητα οὔτε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν τάφων ἢ θησαυρῶν, ὡς λέγονται, τοῦ Ἀτρείως καὶ τοῦ Μινύου. Ἦσαν ἀπλούστατα κατασκευασμένοι ἐκ κλάδων δένδρων εἰς σχῆμα κυψέλης, ἐξωθεν δὲ ἐκαλύπτοντο τοῦλάχιστον μέρους ὕψους τινὸς ὑπὸ χωμάτων, ὅπως μὴ τὰ ὕδατα εἰσρέωσιν ἐντός. Τὸ ἔδαφος τῶν καλυβῶν ἦτο ἀρετὰ βαθύτερον τοῦ ἐκτὸς ἐδάφους, τοῦτο δὲ ἦτο ἀναγκαῖον διὰ νὰ ἔχωσιν αἱ καλύβαι ὕψος ἱκανόν, χωρὶς νὰ ὑπερέχωσι πολὺ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Καὶ ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπερέχωσιν αὐτῆς τὸ μὲν ἕνεκα τῶν ἀνέμων, οἵτινες ἄλλως εὐκόλως θὰ κατέρριπτον τὰ ἐλαφρὰ ταῦτα κατασκευάσματα, ἔπειτα ἐν καιρῷ χειμῶνος χάριν τῆς θερμότητος, ἣτις εἰς ὑπόγεια οἰκήματα διατηρεῖται, ὡς γνωστόν, κάλλιον, καὶ τρίτον πιθανῶς ἕνεκα φόβου ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν· διότι ὅσον ὀλιγώτερον ἐξέχει τῆς γῆς ἡ καλύβη, τόσον εὐκολώτερον κρύπτεται ἀπ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἵπομεν, τὸ ἔδαφος αὐτῆς, κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ εἰσόδος τῆς ἐκείνῃ βαθυτέρα τοῦ λοιποῦ ἐδάφους, διὰ νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς αὐτὴν ἔπρεπε νὰ καταβῇ, ἡ δὲ κατηβασὶς ἢ κάθοδος ἀπετελεῖτο ἐκ δρόμου κατηφορικοῦ πρὸς τὴν καλύβην ἐσκαμμένου ἐν τῇ γῇ. Δὲν ἦσαν ἐν χρήσει κλίμακες οὐχὶ ὡς ἄγνωστοι, ἀλλὰ διότι τὸν χειμῶνα ἐν τῇ καλύβῃ διενυκτέρευον καὶ τὰ κτήνη. Ἐὰν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ συλλάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαιοτάτων ἡμῶν προγόνων, πρέπει νὰ φαντασθῶμεν αὐτοὺς κατοικοῦντας ἐν καλύβῃ κυκλοτερεῇ καὶ ὑπογείῳ κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς ἣν καταβαίνει τις διὰ τῆς καθόδου καὶ ἐν τῇ μέσῃ τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ κυκλικὴ ἐστία, ἣτις θὰ ἦτο κατασκευασμένη ὡς αἱ τῶν ἡμετέρων χωρικῶν περίπου. Ἐπ' αὐτῆς καίει ἡ πυρὰ τὸν χειμῶνα, περὶ αὐτὴν συνέρχονται τὸ ἐσπέρας τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ἐπ' αὐτῆς βράζει τὸ λιτὸν φαγητόν. Ὁ καπνὸς εἶναι κύριος νὰ εὕρῃ διέξοδον ὅπου θέλει, διότι καπνὸς δόχος δὲν ὑπάρχει, ἴσως ὅπῃ τις μόνον ὑπεράνω τῆς θύρας· τὰ παράθυρα ἐπίσης, φαίνεται, ἦσαν ἄγνωστα, τὸ δὲ φῶς καὶ ὁ καθαρὸς ἀήρ εἰσέρχονται διὰ τῆς αὐτῆς εἰσόδου, δι' ἣς καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸν χειμῶνα, ὡς εἵπομεν, ἄνθρωποι

καὶ κτήνη ἐν ὁμονοίᾳ διεμοιράζοντο τὸ ὕγρον καὶ σκληρὸν ἔδαφος τῆς καλύβης. Τοιαῦται κατοικίαι πλείονες ἀπετέλουν τὰ χωρία, διότι πόλεις τότε ἀκόμη δὲν θὰ ὑπῆρχον, ὡσάκεις δὲ ξένος τις ὁδοιπορῶν ἐπλησίαζεν εἰς τι τοιοῦτο χωρίον, βεβαίως θὰ εὕρισκετο ἐν ἀμφιβολίᾳ, ἐὰν τῷ ὄντι εἶχεν ἐνώπιόν του κατοικίας ἀνθρώπων ἢ μόνον ἀριθμὸν τινα γηλόφων μικρῶν. Πόσον χρόνον καὶ ἕως πότε κατῴκουν οἱ Ἕλληνες ἐν τοιαύταις καλύβαις, οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ· πιθανὸν μόνον εἶναι, ὅτι τὰ ὑπόγεια ἐκεῖνα οἰκήματα ἦσαν ἐν χρήσει μᾶλλον, ἐν ὧσφ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διέτριβεν ἀκόμη εἰς βορειότερα μέρη, ὅπου τὰ φύγη εἶναι μεγαλείτερα, αἱ δὲ βροχαὶ καὶ αἱ χιόνες ἀφθονώτεραι. Ἀφοῦ ὅμως κατῆλθον εἰς τὴν νῦν Ἑλλάδα, ἐνωρὶς θὰ ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσιν οἰκίας εὐρυχωροτέρας καὶ πρὸ πάντων εὐαερωτέρας· διετήρησαν ὅμως τὸ σχῆμα τῆς παλαιᾶς καλύβης ἐν τοῖς θολωτοῖς τάφοις.

Ὅταν ὅμως κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος συνέβησαν αἱ μετακινήσεις ἐκεῖναι καὶ μεταναστεύσεις τῶν λαῶν, αἱ γινόμεναι ὑπὸ τὸ ὄνομα Καθόδου τῶν Δωριέων εἰς Πελοπόννησον, τότε ἐπῆλθε, φαίνεται, γενικὴ ἀναστάσις καὶ εἰς ὅλον τὸν βίον ἐν Ἑλλάδι. Αἱ παλαιαὶ μοναρχικαὶ δυναστεῖαι κατελύθησαν, νέαι δὲ πολιτεῖαι ἀνευρέθησαν, ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁποίων εὕρισκοντο μὲν ἀκόμη βασιλεῖς, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς οὗτοι δὲν εἶχον τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν προτέρων. Ἐπειτα ἕνεκα τῆς μεταναστεύσεως τῶν Δωριέων καὶ ἄλλων φυλῶν καὶ ἕνεκα τῶν ἐκ τούτων προελθόντων πολλῶν καὶ μακροχρόνιων πολέμων, πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους εἶχον ἐξαντληθῆ, ὁ πλοῦτος τῆς χώρας εἶχε καταστραφῆ καὶ αἱ τέχναι ἐντελὲς παραμεληθῆ. Μῆτε βασιλεῖς λοιπὸν μῆτε ἰδιῶται ἦσαν πλέον εἰς θέσιν νὰ κατασκευάζωσι κτίρια δυνάμενα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα τῆς προγενεστέρως ἐποχῆς. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, ἴσως δὲ καὶ ἕνεκα ἄλλων ἀγνώστων ἡμῖν, οἱ θολωτοὶ τάφοι, οἵτινες πάντοτε εἶναι λίαν δαπανηροί, βαθμηδὸν ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τύμβων, οἵτινες μόνον ἐξωτερικῶς ῥοιιάζουσι πρὸς τοὺς θολωτούς, διότι καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι ἔχουσι τὸ σχῆμα λόφου. Εἰς τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν μόνον οἱ τύμβοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἐν χρήσει, περιγράφει δὲ ὁ Ὅμηρος ἀκριβέστατα δύο ἢ τρεῖς ἐξ αὐτῶν. Τὰ κεκαυμένα ὅσῃ τοῦ νεκροῦ κατετίθεντο ἐν τὸς ἀγγείου ἐν λάκκῳ βαθεῖ, περίξ τοῦ ὁποῖου ἐσχημάτιζον κύκλον διὰ λίθων ἢ καὶ ἐκτιζον ἐνίοτε τειχίον χαμηλὸν κυκλοτερές, ἐντὸς δ' αὐτοῦ τοῦ κύκλου συνεσώρευον ἔπειτα χῶμα καὶ οὕτω ἀπετελεῖτο γήλοφος μέγας ἢ μικρὸς ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τοῦ νεκροῦ.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν τάφων ἐξηκολούθησεν ὅν ἐν χρήσει καὶ καθ' ὅλας τὰς μετὰ ταῦτα ἐποχάς, μόνον ὅτι αἱ διαστάσεις τοῦ τύμβου βραδύτερον περιορίσθησαν, ὁ δὲ ἐκ λίθων κύκλος συνήθως παρελείπετο, τὸ ὄνομα ὅμως ἔμεινεν, ἐλέγοντο δὲ πολλάκις τύμβοι καὶ τάφοι μόλις ἐξέχοντες τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

(Ἔπεται συνέχεια).

ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ.

Ο ΕΜΠΡΗΣΤΗΣ

(Μυθιστορία ἡλ. Βερτέ.—Μετάφρασις Α. Β.)

[Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον].

Ἵπεραναθὰς διὰ προχείρου κλίμακος τοὺς πρῶτους λίθους, ἠναγκάσθη κατόπιν ν' ἀναρριχηθῇ ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς μεγάλους ἐκείνους ὄγκους, οἵτινες πολλάκις ἀπέιχον ἀλλήλων. Ἦτο δὲ τοσοῦτον εὐσταλὴς καὶ ῥωμαλέος, ὥστε μὲ ὅλην τὴν βαρεῖαν συσκευὴν ἣν ἐφόρει, ἀνέβαινεν ἀπὸ λίθου εἰς λίθον μετὰ θαυμαστῆς ἀληθῶς εὐκολίας. Κάτω εἶχε διακοπῇ πᾶσα ἐργασία, καὶ πάντες ἐσίγων, ἀτενίζοντες ἐπὶ τὸν τολμηρὸν νέον καὶ ἀσθμαίνοντες ἐξ ἀγωνίας.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐξηκολούθει τὸ ἔργον του, οὐδ' ἐφαίνετο ἀναλογιζόμενος τὴν ἀγωνίαν ἣν προεκαλεῖ. Πολλὰκις ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ σχοινίον καὶ τὴν ἀρπάγην, ὅπως ὑπερβῇ προσκόμματά τινα, φαινόμενα ἀνυπερέβατα. Πάντοτε δὲ, ὡσάκεις ἐνόμιζεν ὅτι δυσκολία τις τὸν ἀνεχαίτιζε, κατῴρθωνε νὰ τὴν ὑπερβῇ. Προῦχῶρει ἀδιακόπως καὶ ἀναβαίνων ὁλονέν, καὶ τοι βραδέως, ἔφθασεν τέλος εἰς τὴν κορυφὴν τῆς οἰκοδομῆς.

Ἀμα ὡς ἐπάτησε τὴν τελευταίαν λιθίνην βαθμίδα, παταγώδεις ἀνευφημίαι καὶ ζητωκραυγαὶ φρενητιώδεις ἐχαιρέτισαν τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐδ' ἐστράφη καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς θεατὰς διὰ τὴν ἐγκαρδίωσιν ταύτην.

Ἄλλως τε καὶ ὑπελείπετο τὸ κινδυνωδέστερον μέρος τοῦ ἔργου του. Ἐπρεπεν ἤδη, ὅπως φθάσῃ εἰς τὸν Ἑκτορα Λοβεδύ, νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τοῖχου στενοῦ ἀπότομον ἔχοντος κλίσιν, πλῆθους ἡμικαύστων συντριμμάτων καὶ περιβαλλομένου πολλάκις ὑπὸ πυκνοτάτων στροβίλων καπνοῦ.

Ἐξηγέρθη λοιπὸν καὶ πάλιν ἡ ἀγωνία τῶν θεατῶν καὶ ἡ σιγὴ κατέστη ἔτι βαθυτέρα ἢ πρότερον. Ὁ Νοέλ, ὄρθιος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ οἰκοδομήματος, διεγράφετο ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅν διέλαμπον ἤδη τὰ φῶτα τῆς πρωῒας.

Μετά τινας στιγμὰς ἀκίνησις, καθ' ἣς πε-